
dr hab. Urszula Niewiadomska-Flis, prof. KUL

Lublin, 27 sierpnia 2021 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Kamila Chrzczonowicza
pt. „Open-Source Blackness: Anti-Essentialist Humor in the Satire of the New Black
Renaissance”

[„Czerń Otwartego Dostępu: antyesencjalny humor w satyrze Nowego Czarnego Renesansu”]

Przedstawiona do zaopiniowania rozprawa liczy 240 stron; składa się ze wstępu oraz czterech rozdziałów – pierwszy pełni funkcję wprowadzenia teoretycznego, zaś kolejne trzy przedstawiają analizę oraz interpretację materiału badawczego. Praca ma klarowną i dobrze uporządkowaną strukturę: rozdziały analityczne podzielone są na logicznie powiązane podrozdziały, które ułatwiają śledzenie wywodu Doktoranta. Taki układ zapewnia przejrzystą i dobrze przemyślaną linię argumentacji, a także dyscyplinę prowadzonych rozważań, co pozwoliło unikać Autorowi zbędnych powtórzeń. Rozprawę wieńczą rozbudowane konkluzje, wykaz przywoływanej w dysertacji bogatej literatury przedmiotu oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

Rozdział pierwszy to teoretyczny fundament pracy. Tytuły podrozdziałów składających się na tę część rozprawy trafnie definiują obszar badawczy, w którym będzie poruszać się Doktorant, w sposób wyczerpujący przybliżając problematykę dysertacji: „Humor, Irony, and Satire in the American Public Sphere”, „Emotional and Intellectual Dimension of Black Humor”, „(Cognitive) Diversity and The Science of Multiple Subjectivities”, „Contemporary Discourse on Race” oraz „The Path to The New Black Renaissance.” Wymienione zagadnienia zostały rzetelnie wprowadzone i omówione, a relacje między nimi jasno określone. Autor skutecznie przedstawia humor, a w szczególności ironię i satyrę, w trojakim świetle: jako technikę narracyjną (np. figura żartownisia w literaturze), jako epistemologiczne narzędzie (kwestionujące autentyczność proponowanych przez teksty kultury rozpoznań tożsamości rasowej) oraz jako pojęcie filozoficzne (utożsamiające czarny kolor skóry z doświadczeniem cierpienia). Dodatkowo Autor rozprawy zwraca uwagę, iż satyra często staje się użytecznym narzędziem w

komunikacji międzyludzkiej (gdyż oferuje psychologiczną i fizyczną ulgę w trudnych sytuacjach), stanowi sposób na wyrażanie historycznej refleksji, a nawet może być rodzajem rezerwuaru kolektywnej wiedzy (s. 15-17). Rozdział ten przybliży również kluczowe pojęcia z zakresu Krytycznej Teorii Rasy (Critical Race Theory, CRT).¹ Celną puentę przynosi ostatni akapit rozdziału, z którego czytelnik może dowiedzieć się, iż teksty z okresu New Black Renaissance (artystyczny rozkwit czarnej kultury XXI wieku) komunikują antyesencjalizm, wykorzystując niejednoznaczność wynikającą z użycia humoru, dzięki czemu dają szansę na redefinicję podejścia do tożsamości rasowej.

Kompozycja rozdziałów analityczno-argumentacyjnych opiera się przede wszystkim na osi diachronicznej, co odzwierciedla ewolucję zainteresowań badawczych wielu amerykańskich humanistów, takich jak: Lawrence Howe, Lennard Davis, Judith Yaross Lee, Thomas Inge czy Lawrence Buell. Dlatego też analizy proponowane przez Doktoranta, związane z kwestią antyesencjalnego humoru naturalnie ewoluują od literatury, przez film, aż po media cyfrowe. Doskonale widać to w kolejnych rozdziałach pracy.

Część druga dysertacji przynosi analizę redefinicji tożsamości czarnych Amerykanów, jaka dokonywała się w literaturze amerykańskiej XXI wieku, począwszy od powieści Percivala Everetta *Erasure*, w której autor porusza tematykę antyesencjalności, indywidualności oraz inkluzywności. Sprawnie posługując się narzędziami filologicznej analizy, Doktorant udowadnia, że pojawiające się w utworze pytania na temat wolności artystycznego przekazu (z nawiązaniem do Harlem Renaissance: Georgea Schuylera, Wallace Thurmana czy tekstu *Playing in the Dark* autorstwa Toni Morrison, s. 82), typowania (typecasting, s. 96, 111), przemocy (s. 95-98), Ebonics – „czarnego języka” (s. 102-107), de facto podważają zasadność „przypisywania tożsamości rasowej” (*racialization*) do literatury, języka czy nauk społecznych.

¹ „Krytyczna teoria rasy” (Critical Race Theory, CRT) jest perspektywą badawczą przyjętą przez środowisko akademickie, która wyłoniła się z amerykańskiej krytycznej filozofii prawa z lat 70. i 80. ubiegłego wieku (np. analizy prawne Derricka Bella, Kimberlé Crenshaw i Richarda Delgado), ta zaś z kolei powstała dzięki kontrkulturowym ruchom emancypacyjnym, takim jak Ruch Swobód Obywatelskich z lat 50. i 60. CRT czerpie z badań socjologów, teoretyków literatury oraz innych dyscyplin, popularyzując ideę rasy jako konstrukcji społecznej, pokazując, iż rasizm przejawia się w uprzedzeniach rasowych poszczególnych osób, ale jednocześnie jest także niezależny od przekonań jednostki, gdyż posiada zakorzenienie w systemach prawnych, języku czy organizacji społecznej.

Punktem wyjścia do rozważań prowadzonych w trzecim rozdziale jest analiza humoru, antyesencjalizmu oraz wielogłosowości – głównych elementów składowych the New Black Renaissance – w filmie Justina Simiena *Dear White People*. Przedstawione w obrazie napięcia rasowe, których przejawy skumulowane zostały w przestrzeni fikcyjnego kampusu Winchester, są analizowane w rozprawie z perspektywy: różnych typów mikroagresji, aktywizmu uczelnianego skierowanego przeciw rasizmowi oraz kwestii uzależnienia akademickiego sukcesu od tożsamości rasowej. Teoretyczny fundament rozdziału stanowią Critical Race Theory oraz literackie dyskursy humoru, ironii i satyry, które pozwalają na przeniesienie dyskusji *stricte* literackiej w obszar kina wykorzystującego obok narracji również inne formy przekazu. Warto podkreślić, że Autor sprawnie kontekstualizuje analizowane problemy, odwołuje się do szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego – do debaty publicznej na temat kodowanych rasowo komunikatów społecznych, do incydentów „blackface” na kampusach, do nieświadomych uprzedzeń czy mikroagresji, a także do ważnych z punktu widzenia the New Black Renaissance afroamerykańskich satyr filmowych Roberta Townsenda oraz Spike’a Lee czy też komedii slapstick.

Czwarty, a zarazem ostatni rozdział otwiera przegląd technologicznych oraz narracyjnych innowacji w transmedialnej satyrze Baratunde Thurstona: zarówno w hiperfikcji, *How to Be Black* (parodii poradnika), jak i w happeningach artystyczno-programistycznych *Comedy Hack Days*, podcaście *Code Newbie* czy aplikacjach tworzonych w firmie Thurstona – Cultivated Wit. Doktorant słusznie proponuje tu nieco inne rozwiązanie niż w poprzednich częściach dysertacji – uważna lektura jednego tekstu (powieści czy filmu) zostaje tutaj zastąpiona analizą całościowego dyskursu nowych mediów Thurstona oraz jego wizji dotyczącej przyszłości satyry tworzonej przez czarnoskórych Amerykanów (multidyscyplinarne narracje łączące tradycyjne gatunki humoru, cyfrowe hiperteksty i oprogramowanie mobilne, które mogą być wykorzystywane do socjopolitycznego aktywizmu). Zwracając uwagę na wielogłosowość twórczości Thurstona, Doktorant przedstawia głosy innych artystów, satyryków i aktywistów. Dzięki takiemu podejściu rekonstruuje sieć artystycznych oraz intelektualnych zależności, które są jednym z elementów charakteryzujących the New Black Renaissance.

Do niewątpliwych i trudnych do podważenia zalet pracy należą, w moim przekonaniu, następujące aspekty. Tematyka podjęta w pracy jest niszowa i nowatorska, nie doczekała się pełnego naukowego opracowania w środowisku ani badaczy anglojęzycznych, ani tym bardziej polskich. Wprawdzie istnieją publikacje na temat afroamerykańskiego humoru, jednakże analizują one testy literackie i filmy (np. Mela Watkinsa *On the Real Side* (1999) czy Bambi Haggins *Laughing Mad* (2007)), tymczasem obszar badawczy recenzowanej dysertacji wychodzi poza dyskusje prowadzone w tych mediach.² Ponadto nieliczne wzmianki i próby klasyfikacji afroamerykańskiego „cyfrowego” humoru (black digital humor) pojawiły się jedynie w magazynach popkulturowych lub w wypowiedziach komików (co słusznie zauważa Doktorant na s. 166), zagadnienie wykorzystania humoru do redefinicji tożsamości rasowej Afroamerykanów nie doczekało się jeszcze wyczerpującej analizy naukowej. Stąd warto pomyśleć o publikacji doktoratu tak, aby wnioski w nim sformułowane były dostępne dla szerszego grona czytelników.

Poprawność merytoryczną uznaję za mocną stronę recenzowanej dysertacji. Lektura pracy przekonuje, że Doktorant posiada wiedzę pozwalającą mu swobodnie poruszać się po różnych zagadnieniach związanych z antyesencjalnym humorem w satyrze the New Black Renaissance. Wszechstronna znajomość zagadnień, które Autor porusza, pozwala naświetlić czytelnikowi intrygującą perspektywę poznawczą, a także – co szczególnie cenne – otwiera nowe problemy badawcze. Magister Chrzczonowicz potrafi dostosować i modyfikować narzędzia filologiczne do analizy skomplikowanego, interdyscyplinarnego, dynamicznie zmieniającego się przedmiotu badań.

Kolejną zaletą recenzowanej dysertacji jest wyjście poza obszar badań klasyfikowanych jako *stricte* literaturoznawcze. Autor podąża drogą wytyczoną przez wcześniej wymienionych badaczy – Judith Yaross Lee rozpoczęła karierę akademicką jako literaturoznawczyni, obecnie zajmuje się społeczną komunikacją i retoryką społeczną, Lawrence Howe pozostawił literaturoznawstwo (np. analizy twórczości Marka Twaina) na rzecz filmoznawstwa (kino Charlie Chaplina), Lawrence Buell zaczynał od badań literatury transcendentalistów by stać się

² Dynamicznie rozwijająca się kultura afroamerykańska z początku XXI wieku (New Black Renaissance) wymaga wciąż aktualizowanych opracowań.

pionierem ekokrytycyzmu, Lennard Davis jest specjalistą w kwestii niepełnosprawności w literaturze, ale także w innych tekstach kultury, zaś Thomas Inge, który rozpoczął od badań literatury amerykańskiego Południa, karierę zakończył, zajmując się analizą dyskursu humoru, komiksów i kultury popularnej. Podobnie jest w przypadku Autora rozprawy – chociaż analizuje różne formy przekazu – film czy dyskurs innych mediów, przedstawiając ich kulturowe interpretacje, cały czas sięga „do początków”, do literaturoznawczego fundamentu – narracji jako elementu scalającego prowadzone analizy. Na przykład, gdy omawia satyrę w *Dear White People* z perspektywy języka filmu (mieszanka akademickiego dyskursu z językiem komediantów), interesuje Go narracyjne wykorzystanie tej formuły do demaskowania stereotypów, rekonstruowania procesu normalizacji czarnoskórych Amerykanów oraz prowadzenia dyskursu antyesencjalnego (s. 163). Gdy odwołuje się do komedii slapstick (s. 153-154), nie analizuje dominanty wizualnej filmów, lecz koncentruje się na warstwie narracyjnej. Brak odniesień do specyfiki estetyki sztuki filmowej nie jest wadą argumentacji, pokazuje jedynie literaturoznawcze podejście do analizowanych tekstów.

Opiniowana rozprawa doktorska stanowi udaną i niezwykle ciekawą próbę połączenia badań nad tożsamością rasową oraz humorem z zakresu literaturoznawstwa i kulturoznawstwa. Doktorant sprawnie i w sposób zdyscyplinowany wykorzystuje w ramach badań humanistycznych także ustalenia i osiągnięcia innych dyscyplin naukowych: socjologii, neurobiologii, filozofii moralności czy technologii informacyjnych. Co ważne, potrafi owe interdyscyplinarne odwołania odpowiednio sfunekcjonalizować, co prowadzi do pogłębionych, często inspirujących wniosków. Przykładami takich działań badawczych mogą być: analiza mowy wernakularnej (Ebonics) w rozdziale drugim (s. 101-107), refleksje na temat mikroagresji w rozdziale trzecim, rozważania dotyczące Cultivated Wit (s. 172-73) i oprogramowania stworzonego podczas Comedy Hack Days (s. 176-77) w rozdziale czwartym.

Praca pokazuje niewątpliwą erudycję Autora oraz jego świetną znajomość przedmiotu badań. Doktorant bardzo dobrze orientuje się w literaturze przedmiotowej i podmiotowej dotyczącej satyry sprzed oraz z okresu Harlem Renaissance, trafnie przedstawia specyfikę twórczości Chrisa Rocka i Dave Chapelle jako schedę po satyrze z okresu Ruchu Swobód Obywatelskich (s. 57), interesująco omawia eksplozję czarnego kina i telewizji z początku XXI

wieku, odnotowuje znaczenie motywów „magical Negro” (s. 45) i „bad black man” (s. 93), opisuje kontekst winietek komediowych z Youtuba (s. 119), świetnie analizuje dialog z „What Kind of Asian are You?” (s. 120), zwraca uwagę na „rasowo neutralne” określenia „thug” czy „welfare queen” (s. 129) czy przeciwstawienia „soulful feelers” oraz „soulless thinkers” (s. 157). W swoich wywodach Autor proponuje szeroką perspektywę – stąd liczne są odwołania nie tylko do literatury (zwłaszcza do kanonu literatury afroamerykańskiej – Richard Wright, Zora Neale Hurston), ale również do kultury popularnej czy ruchów społecznych, tj. Occupy Wall Street oraz BLM (s. 134).

Na pochwałę zasługuje staranny kształt językowy tekstu. Praca napisana została bardzo poprawnym, klarownym i bogatym językiem; zwraca uwagę wyczulenie piszącego na językowe niuanse analizowanych utworów, a także dbałość o precyzyjne ich analizowanie. Sporadyczne błędy językowe (błędne zastosowanie czasów na s. 51 czy przypis 14 na s. 71) bez problemu uda się wyeliminować na etapie korekty wydawniczej rozprawy.

Bogata bibliografia świadczy o pracy włożonej w budowanie badawczego warsztatu, Doktorant sięgał po źródła zarówno klasyfikowane jako akademickie, jak i te pozaakademickie: publikacje prasowe, blogi czy podcasty. I choć ową różnorodność uznać wypada za atut pracy, przywoływane publikacje nie zawsze są wykorzystywane w wyważony i w pełni satysfakcjonujący sposób. Prezentowana w rozprawie argumentacja udowadnia, że Autor jest w pełni ukształtowanym badaczem, można jednak zauważyć tendencję do bezkrytycznego odwoływania się do opinii badaczy i naukowców – nadmierne cytowanie stwarza wrażenie, iż skrywa On swój własny punkt widzenia (np. s. 94) i rezygnuje z jednoznacznych ocen na rzecz referowania poglądów innych badaczy. Taki mechanizm jest do zaakceptowania w rozdziale teoretycznym, natomiast w częściach analitycznych ustosunkowanie się do przywoływanych opinii oraz ich krytyczne omówienie wzbogaciłoby argumentację pracy. Oceniana rozprawa zyskałaby na wartości badawczej, gdyby Autor bardziej wyraziście starał się akcentować własne stanowisko.

Przejdźmy teraz do wątpliwości, które pojawiają się w trakcie lektury oraz do omówienia tych aspektów dysertacji, które prowokują do polemiki. Po pierwsze, pewne zastrzeżenia budzi wstęp, a konkretnie nieco zbyt powierzchowne zarysowanie obszaru badawczego oraz zdawkowe

przedstawienie wybranej metodologii badań (Autor uzupełni ten brak w rozdziale teoretycznym). Ponadto Czytelnik może zapoznać się z hipotezą badawczą dopiero w ostatnim akapicie wstępu (s. 7), co powoduje iż tak ważne dla pracy zagadnienia, jak: Open-Source Blackness (OSB), esencjalizm czy the New Black Renaissance pojawiają się jakby przy okazji i trudno początkowo zorientować się, w jakim celu będą prowadzone analizy. Wydaje się także, że sam plan i podział pracy na rozdziały oraz informacje o ich tematyce są przedstawione we wstępie w sposób bardzo zdawkowy.

Kolejna wątpliwość dotyczy kryteriów doboru materiału. Klucz, według którego Autor wyselekcjonował te a nie inne „teksty” do analizy, nie został jasno określony – interdyscyplinarność twórców, o której Autor pisze w wstępie nie wyjaśnia w sposób wystarczający doboru materiału badawczego (s. 4). Podczas lektury wstępu pojawia się na przykład pytanie, dlaczego uwzględniona została tylko jedna powieść Everetta. Napisał ich przecież ponad dwadzieścia.

Równie dyskusyjna wydaje się kwestia potraktowania *Dear White People*. Autor na stronie 35 cytuje przemówienie Michelle Obamy, w którym była Pierwsza Dama zwraca uwagę na znaczenie, jakie dla reprezentacji tożsamości rasowych mają filmy i seriale telewizyjne. Tymczasem Autor rozprawy poddaje analizie tylko film, a nie jego serialową adaptację, której czwarty i ostatni sezon będzie miał premierę 22 września bieżącego roku na Netflixie. Z jednej strony więc magister Chrzczonowicz ma świadomość znaczenia reprezentacji tożsamości w serialach (zresztą potwierdza to cytaty na s. 160 i 161; odwołuje się on również do seriali s. 155 i 162), z drugiej strony w trakcie prowadzonych analiz rezygnuje z rozwinięcia tego dość istotnego wątku. Wskazane będzie uzupełnienie rozważań o analizę serialu podczas przygotowywania dysertacji do druku.

Należy wspomnieć także o mniej istotnych, choć obecnych w pracy niedostatkach i pominięciach. Zdarza się, iż Autor zbyt lakonicznie odnosi się do prezentowanych zagadnień – pewne kwestie są jedynie sygnalizowane (np. ‘complexity science’ s. 39; systemy złożone a Bakhtin s. 38), tymczasem siła i wartość wyводу zyskałyby na rozbudowaniu tych odniesień. Ponadto poprzestanie li tylko na słownikowej definicji niektórych pojęć wydaje się na poziomie rozprawy doktorskiej niewystarczające (np. definicja wojownika o sprawiedliwość społeczną s.

114), pewnym rozwiązaniem byłoby zestawienie różnych definicji z publikacji naukowych i przeanalizowanie złożoności przedstawionego zagadnienia (np. definicja esencjalizmu s. 6). Podobnie jest z pewnymi aspektami, które zostały przemilczane lub poświęcono im stosunkowo mało miejsca; szkoda, że Autor nie wydobył np. potencjału analitycznego tytułu powieści Everetta – *Erasure*, który w kontekście antyesencjalizmu aż prosi się o komentarz.

Ciekawym również mogłoby się okazać powiązanie kampanii oraz konferencji „I, Too, am Harvard”³ z wierszem Langstona Hughesa „I, Too, Sing America” (1925). Poeta daje w nim wyraz sprzeciwowi wobec marginalizowania jego istnienia – brzmienie ostatniego wersu wiersza Hughesa „I, too, am America” stanowi odwołanie do wiersza Walta Whitmana „I Hear America Singing” (1860). Analiza tej intertekstualnej zależności mogłaby ukazać problem braku zrozumienia oraz poczucia przynależności w szerszym kontekście historycznym i literackim.

Pojawiają się też niewielkie błędy edytorskie. Niektóre informacje zawarte w przypisach powinny być umieszczone w tekście głównym, (np. przypisy 135 na s. 41 czy 194 na s. 54 są ważne w perspektywie prowadzonego wywodu i proponowanej argumentacji). Doktorant wykorzystuje liczne przypisy odsyłające, polemiczne czy rozszerzające, które wzbogacają naukowy warsztat pracy. Jednakże wykorzystanie przypisów źródłowych (wykazujących pochodzenie cytatu) i dodatkowo stosowanie w nich słowa *ibidem* wydaje się błędem w sztuce – takie zapisy nie mają miejsca w stylu bibliograficznym MLA. Pochodzenie cytatu czy parafrazy jest umieszczane w tekście głównym, a nie w przypisach.

Wskazane powyżej wątpliwości, sugestie i postulaty nie podważają merytorycznej wartości ocenianej dysertacji. Analiza całości recenzowanej rozprawy pozwala na stwierdzenie, iż stanowi ona oryginalne studium badawcze (wypełnia lukę poznawczą w obszarze i zakresie nauk humanistycznych), wskazujące na rzetelne przygotowanie metodologiczno-teoretyczne Autora. Jednocześnie świadczy ona o umiejętności samodzielnego prowadzenia przez Doktoranta pracy naukowej. Na podkreślenie i uznanie zasługuje ogromna wiedza i erudycja Autora, a także

³ „I, Too, am Harvard” to projekt multimedialny z 2014 r. ilustrujący doświadczenia Afroamerykanów na Harvardzie, stał się on przyczynkiem do inicjatyw takich jak konferencja o tej samej nazwie.

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

Wydział Nauk Humanistycznych

Instytut Literaturoznawstwa

różnorodność opisanych zjawisk kulturowych. Jako pracownik naukowy będzie On cennym nabytkiem dla każdej jednostki dydaktyczno-badawczej.

Reasumując, niezależnie od moich uwag krytycznych oraz sformułowanych powyżej pytań, nie mam wątpliwości, że w przedstawionej postaci dysertacja mgra Kamila Chrzczonowicza spełnia formalne i merytoryczne wymogi stawiane rozprawom doktorskim w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym*, w związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Urząd Adomskie Plus